

A TÁRSADALMI CSELEKVÉS KOMMUNIKÁCIÓS NEHÉZSÉGEI A MAI ROMÁNIÁBAN

Mielőtt túllépnénk a közhelyeken (hogy ezt megtehessük), kezdjük magunk is egy közhellyel: bármilyen társadalmi cselekvés csak közösségi összefüggésekben képzelhető el; minden egyéni tett eleve izoláltsága és könnyen elszigetelhető, valamint fölszámolható volta már végrehajtása előtt kérdéssé teszi annak hatékonyságát, és ezzel (nem erkölcsi) értékét. A romániai parancsuralmi rendszer demokratikus feloldására irányuló törekvések megvalósítása is csak minden érdekelt fél közös erőfeszítésével lenne megkísérélhető, azaz az etnikumok valamiféle összefogásával, melyben a román és a magyar értelmiség egyetértése lehetne a legjelentősebb tényező. Mindjárt adódik a kérdés: miért nem valósul ez meg, sőt jelen pillanatban a legcsekélyebb jel sem mutat arra, hogy ebben az irányban bármilyen pozitív változás is várható lenne.

A legkézenfekvőbb (és reális) magyarázat erre az a mód, ahogy a hatalom viszonyul minden közösségszagú emberi kapcsolathoz, a biztonsági szerveknek az a „meleg” érdeklődése, mellyel a félelem és bizalmatlanság légkörét igyekeznek bevinni még a baráti kapcsolatokba is. A soha nem adott nyilatkozatokkal való rágalmazás például megszokott eszköze ennek a célnak.

A kapcsolatfelvétel és kapcsolattartás ellehetetlenülésének sokkal rejtettebb okait is számba kell venni ahhoz, hogy helyes képet alkothassunk a valóságról.

Amikor kommunikációs nehézségekről beszélünk, egy percig sem gondolhatunk a beszélt nyelv különbségére mint okra, hiszen különböző nyelveken is lehet azonos nyelvet beszélni. Próbálkozzunk meg tehát annak a fölsvillantásával, mik azok a tudat mélyén rejlő tényezők, melyek útját állják a valódi kapcsolatteremtésnek.

A Balkán

Talán nem is Balkán, hanem Ázsia. Ahol az egyenes szókimondás kuriózum, mondhatni törvényszegés (íratlan törvényeké), ahol a fehér sohasem egyértelműen vagy bizonyosan az, ahol a gondolat úgy megfacsarodik a megfogalmazásban, hogy véletlenül jelentheti azt is, amit mondani akarunk. Az „úgy teszünk mintha” világa, melyben az érvek nem ütköznek meg ellenérvekkel, hanem ellenállás nélkül száguldanak a semmibe, melyben nem a vélemény, hanem a magát megmutató egyéniség ütközik ellenállásba. Olyan falba, mely fogalmilag megragadhatatlan, és éppen ezért kikezdhetetlen. A pseudoelvtelen emberi kapcsolatok világa ez, mely csak a kölcsönös függésekből származó társadalmi biztonság igazságát ismeri, s melyben a hazugág is úgy kitekeredik, hogy sohasem ismerhet magára. A visszakacsintásé, melyben az ítélet felmentést is jelenthet, és viszont. A liberalizmuson felnőtt nyugati gyomor, nyugati agy számára valószínűleg megemészthetetlen. Minden bizonnyal történelmileg kialakult védekezés ez, egy másfajta egyéniség védekezése a despotizmus ellen, és ugyanakkor alkalmazkodás is ahhoz. Úgy szolgál ki, hogy megmaradjon. Tölgyfába oltott lián, mely tekeredve kapaszkodik a fény felé pincék homályából. Gyümölcsfa, mely azonosságát elrejtendő, napraforgót virágoztat.

A soha egyenesen ki nem mondás a nyugatabbra eső Erdélyt és a peremvidékeket is megfertőzte. Szolgálhatja-e a demokráciára törekvők eszmei szövetkezését az a gondolkodás- és magatartásmód, amely az elfojtások ellen védekezve magába építette az elfojtások világát?

Lejáratva

Mivel a létezés lehetősége csak álságosan van megadva, „fenn”-maradni is csak így lehet. Lényegtelen, hogy mit gondolsz, csak szavaidban és cselekedeteidben ne legyen nyoma annak, legalábbis a maga nyilvánvalóságában ne. Az értelmiségi helyzet megtartása a gondolatoknak a felismerhetetlenségig való beburkolását, áttételességét igényli. Minden virág csak művirágok között maradhat meg, lehetőleg észrevétlen. Hétköznapijaink kicsinyes hőstettei ezek a belopások. A gerincesség beépül a megalkuvások rendszerébe. Így épül a bizalom a kételyekbe. Egymásról való hitünk elbizonytalanodik. A maszk egybeolvad az arccal megkülönböztethetetlenül. A kézfogás mozdulatában ott lappang az elutasítás is. A maga féliglejáratottságára kényszerülve az értelmiség félértékű kapcsolatokra ítéltetett, önmaga által is.

Bázistalanul

A demokrácia igényét tételezzük bármily ősinek is, tudatos megfogalmazása kultúrát, mindenekelőtt politikai kultúrát feltételez. A nem értelmiségit - ha ilyen volt is neki - az utóbbi évtizedekben leszoktatták róla. Amit nem gyakorolnak, az belülről is elsatnyul, még ha a rá irányuló igény - esetenként - fokozódik is. Érdekvédelem még fiktíve sincs: a szakszervezetek a munkaadót, az államot szolgálják ki. Szólni azt szabad, amivel megbíztak. A városokba áramló falusiak új, magasabb státust nyertek: a városiakét. Anyagi helyzetük is jobb: biztos jövedelem, blokklakás. (Ez főleg a románságra vonatkozik, egyrészt mert inkább ők árasztják el a városokat, másrészt mert anyagi helyzetük eleve rosszabb volt.) Élményük: a viszonylagos elégedettség illúziója. Eredeti kultúrájuk televízió- és frizsider-kultúrává redukálódott, szellemisége - a régitől megfosztva, új nem alakulván - elveszett.

A munkás - eredetétől függetlenül - rosszul szervezett munkahelyének kicsinyes problémáiba béklyózva, létminimumának emelésére törekedve éli ki minden ambícióját. A szélesebb összefüggések (információinak szegényes és torz volta miatt is) számára nem átfoghatók. Hajszás életében a kényelem sarkcsillaga után igazodik. Szorongásait szellemi kényelemmel próbálja kiheverni, legjobb esetben a sznobéria keretei között. Politikai szükségleteit káromkodásokban és politikai viccekben éli ki.

A falu „korszerű” szükségszerűséggel mindinkább kinyíló világába is betolakodnak az említett álértékek. A beszűkült konzervativizmus egy konzervatív (tehát nem liberális) individualizmusnak adja át a helyét, mely nem válhat közegévé a szellemi értékek szabadabb mozgásának. A hagyományok elsorvadása mellett tanúi lehetünk e hagyományok bizonyos elemei mesterséges felélesztésének. A román falu számára ez a nacionalista indulatok külső (és felső) támogatással történő megerősítését jelenti, adott esetekben pedig a rendszer közvetett vagy közvetlen formális apológiáját. Tartalmilag tehát (legjobb esetben) a jelenre, egy torz jelenre irányul. A magyar falu számára (értelmiségi ösztönzésre is, amelyik itt véli megtalálni sajátosságai utolsó mentsvárát) ez a megmaradás eszköze jelenti, mintegy a jelenen keresztül múltat próbál lopni a jövőbe. Ez, éppen múlta-irányultsága folytán, az önmegtartás politikai és gazdasági eszközeinek gyakorlatilag (tehát nem névlegesen) teljes hiányában az elveszejtés lepléne is bizonyulhat.

Ilyen adottságok között jövőbemutató lényegi kommunikáció csak olyan értelmiségek között lehetne reális lehetőség, akik képesek átlátni a (rossz értelemben vett) nacionalizmus álszivárványának hamis színein, és hazát értékelő európaisággal közelednek a jelen (nem kis mértékben múltban gyökerező) problémáihoz.

Csorbult identitás

Beszéljünk most már konkrétan az etnikumok, mindenekelőtt a magyarság és a románság értelmiségéről.

Mindkettő titkolt kisebbségi érzéssel viseltetik a másikkal szemben. A romániai magyarság a másodrendűvé degradálódás élményével küzd több mint fél évszázada. Méltóságtudata önnön megsebződését nem tudja kivédeni abban a légkörben, melyben nyelve (nem gyakorlati fontosságában, hanem értékében) másodrendűvé nyilvánítatik, melyben a munkahelyi érvényesülés a név függvénye is (magánbeszélgetésekben ezt nyíltan meg is mondják), történelmét pedig nem csupán elhallgatják, de eltorzítják is, kétségbe vonva azt a tényt, hogy köze lenne annak a földnek a történelméhez, melyen ezer esztendeje él (és amelynek közigazgatásában és művelődésében 1919-ig ősei játszották a vezető szerepet). Nem tud szabadulni gúnynevével (bozgor) való gyakori szembesülésének frusztráló hatásától, mely Románia lakosaiból mintegy kétfélmilliót hontalannak, jöttmentnek bélyegez.

A románság (be nem vallottan) nem tud szabadulni annak a ténynek a kudarcélményétől, hogy a magyar államiság és kultúra kezdetei (Erdélyben is!) több évszázaddal megelőzte az övét. Ebből szükségszerűen következik, hogy a magyarság, európai mércével mérve (természetesen az átlagot az átlaghoz viszonyítva), magasabb kulturális szinttel rendelkezik (tehát európaibb), ami az ugyanezt a mércét magáévá tevő (elsősorban az erdélyi) román értelmiség figyelmét nem kerülhette el. Ez a különbség a munkaerőkölcson vonatkozásában jelentkezik a legközvetlenebbül.

A kisebbségi élmények rejtett rendszere újfent gátja a kölcsönös közeledésnek, preventív védekezés ez a másik fél részéről megnyilvánuló lehetséges megalázó gesztusok (akárcsak nem evidens, metakommunikatív gesztusok) ellen.

Rossz lelkiismeret

Köztudott, hogy a jelenlegi Románia területi viszonyai egy igazságtalan béke következtében jöttek létre (a trianoni békeszerződés, ezt erősítette meg a második világháborút követő békeszerződés is, lefaragva Romániáról Besszarábiát), mely nem a méltányosság, hanem a jutalmazás jegyében fogant: a nagyhatalmak közötti vetélkedésben elfoglalt álláspontot igyekezett honorálni. Így kerültek *teljesen* magyarlakta területek is Romániához, az ott élő embereknek s véleményüknek teljes figyelembe nem vételével. Ha a mai magyarországi politika ide utaló vonásainak szemszögéből nézünk vissza (mely példát akar mutatni a környező országok számára a nemzetiségekkel való bánásmódban) a valamennyire is méltányos megoldás az lehetett volna, ha a vegyes lakosságú területek úgy oszlanak meg a két ország között, hogy megközelítőleg egyenlő mértékben jutottak volna nemzetiségek mindkettőnek, megteremtve ezáltal a feltételeit a normális szomszédi viszonyoknak egy olyan nemes vetélkedés kereteiben, mely arra irányulhatott volna, hogy melyikük biztosít emberi feltételeket kisebbségeinek. Mert a magyarországi húszvalahányezer román nem ellensúly a romániai kétfélmillió magyarral szemben. Ez súlyt adhatott volna az így eredménytelen magyar külpolitikának is, lévén hogy a román belpolitika számára az emberségnek és az emberi jogoknak nincsen súlya.

Az utóbbi évtizedek demográfiai változásai a romániai magyarlakta területek, elsősorban a városok elrománosítását eredményezték (e tendencia változatlan, sőt), megszüntetni igyekezve a jogi alapot bármiféle területi változtatás igényléséhez.

A történettudomány is ideológiai célok szolgálatába állott, a dákoromán kontinuitás elmélete alapján betolakodó hordának minősítve az „ősi román területeken” letelepedő honfoglaló magyarokat. Gyakorlati szempontból nem az elmélet tudományossága problematikus, hanem az, hogy a nemzeti szupremácia, a nemzetiségi elnyomás számára készült fegyver belőle, de ugyanakkor, és talán mindenekelőtt a parancsuralmi rendszer fenntartása számára, hiszen rengeteg feszültség levezethető a Nagy-Románia mítoszának, a sovinizmusba hajló nacionalizmusnak a felszításával, főleg a kultúrával most ismerkedő, kritikai eszközökkel már félreinformáltsága miatt sem rendelkező többség számára.

Az értelmiség természetesen tisztában van a helyzettel, még ha mást vall is. A románság rossz lelkiismerete a be nem vallott igazságtalanságokból származik, melyek - akarva-akaratlan, már hovatarozásánál fogva is - részesének érzi magát. A magyarság rossz lelkiismerete a demográfia valósággal ellentétes titkolt vágyából ered. Aki pedig reálsan mérve fel a demográfiai és politikai helyzetet (szerintem ezek vannak többségben) Romániát tételezné hazájának, a történelmi igazság kérdését mégsem tudja megkerülni. Ha ő kezdeményezné a múlt valóságának nyílt megvallását (tehát az igazságtalanságát is), eleve irredenta törekvések vádjának tenné ki magát. Márpedig minden vád büntudatot teremt, az alaptalan is (talán elsősorban az). Így ő sem tud lelkiismeret-furdalásától megszabadulni.

Méltányosan viszonyulni ahhoz, akivel szemben lelkiismeret-furdalásom van, nem lehet. Ez tehát még egy ok arra, hogy magyar és román kölcsönösen elfogultak maradjanak egymással szemben. Úgy tűnik, mind a társadalmi, mind a lélektani feltételei hiányoznak annak, hogy a múlt és a jelen igazságaival szembenézve, közösen lehessen mozdulni a demokratizálódás felé.

A mumus

Az igazság palackbazárt (és lélekbezárt) szelleme ismeretlen feszültségeket rejteget. Az elhazudott és meghazudtolt múlt egybeötvöződik a jelen ismeretlenségével. A szociológiai kutatás csak bizonyos engedélyezett területeket érinthet, az is jórészt a rendszer apológiáját szolgálja (ha egyáltalán szociológiának lehet ezt nevezni). Az ismeretlen mélységek fölött látszatnyugalom honol. Az igazság felszínre hozatala szétrombolhatná azt, ami van. Az úgynevezett szocializmus úgynevezett építése problémáinak elsődlegessége jelszavával altatják el a valódi problémákat. A nemzetiségi problémák nyílt felvetése úgymond az államot magát veszélyezteti, és e fenyegetésnél jobb eszközt általában a románság és különösen a román értelmiség sakkban tartására kitalálni sem lehetne. Így fonódik egybe a kulturális etnocídium az egyéniség általános megnyomorításával. Az értelmiség pedig hallgatásával cinkossá lesz. Múlt és jelen tisztázatlan kérdései így kérdőjelezik meg a jövőt, melyet valójában együtt lehetne és kellene megteremteni.

A jövő persze mindenképpen eljön, a kérdés csak az, hogy az értelem és méltányosság jegyében fogan-e, vagy az egyszer szükségszerűen megváltozó körülmények során felszabaduló indulatokéban?

Vajon lesz-e még pogrom Romániában?

Helyzeténél fogva elsősorban a román értelmiség feladata lenne a valódi együttműködés kezdeményezése, ezért felelőssége is nagyobb. Vajon átlátja-e, érzi-e felelősségét?

Következtetés helyett

Vajon miben reménykedhet ma az értelmiségtől, annak megalkuvásai által félig elárult, a történelmi és pszichológiai okokra visszavezethető, az általános terror érdekében mesterségesen is fönntartott és erősített kölcsönös gyanakvás légkörében a romániai polgár, különösen, ha magyar?

(Tóth Károly Antal)

A CENZÚRÁN INNEN

Sor(s)